

Prof. dr hab. Zbigniew Marek SJ
ul. Zaskale 1
30-250 Kraków
zmarek@jgnatianum.edu.pl

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ mgr lic. Dominiki MUŃKO napisanej w Instytucie Nauk Teologicznych Uniwersytetu Szczecińskiego pod kierunkiem prof. dra hab. Zdzisława Kroplewkiego na temat: „Innowacyjne metody nauczania a poziom wiedzy religijnej. Badania empiryczne młodzieży licealnej”.

Podstawą do napisania recenzji jest uchwała Rady Naukowej Instytutu Nauk Teologicznych Uniwersytetu Szczecińskiego (67/2022) z dnia 10 listopada 2022 r. w sprawie wyznaczenie recenzentów rozprawy doktorskiej mgr lic. Dominiki Muńko.

Oceniana rozprawa ma wymiar interdyscyplinarny. Kwestię stosowania metod innowacyjnych w nauczaniu autorka rozprawy przedstawiła zarówno w aspekcie teoretycznym i empirycznym. Chodziło jej przede wszystkim o wykazanie, jak stosowane metody nauczania wpływają na przyswajalność wiedzy przekazywanej w toku procesów nauczania-uczenia się. Biorąc nadto pod uwagę fakt pisania pracy w Wydziale Teologicznym nie dziwi, że jej autorka za przedmiot swych zainteresowań uczyniła przyswajalność wiedzy religijnej przy stosowaniu metod innowacyjnych. Można powiedzieć, że w przeprowadzonych badaniach poszukiwała możliwości takiego przekazywania wiedzy religijnej w toku szkolnego nauczania religii, aby nie była ona bezużytecznym reliktem przeszłości, ale żywym drogowskazem, który wytyczałby kierunek i cel życia w XXI wieku? (s. 6). Zasadność takich badań upatruję w tym, że dostępna wiedza religijna w sposób istotny wpływa na poprawność procesów wychowania religijnego oraz na właściwe funkcjonowanie osoby religijnej w życiu społecznym.

1. Opis rozprawy

Rozprawa doktorska p. mgr Dominiki Muńko składa się sześciu kolejnych rozdziałów poprzedzonych wstępem i zamkniętych zakończeniem. Ponadto dołączone zostało jej streszczenie, bibliografia, aneksy, spisy tabel i wykresów. W całości praca zapisana według powszechnie przyjmowanych standardów liczy 214 stron maszynopisu.

W rozdziale pierwszym Doktorantka omawia istotne zagadnienia okresu adolescencji, które nadają kształt ludzkiemu życiu. W rozdziale poza objaśnieniami samego terminu adolescencja

i jego znaczenia dla rozwoju osoby w wymiarze biologicznym, psychologicznym i społecznym zwraca uwagę, że na tym etapie życia człowiek uzyskuje dwie istotne zdolności. Jedną jest przekazywanie życia, a drugą umiejętność samodzielnego kształtowania własnej egzystencji (s. 11). Podkreśla, że nabywanie tych zdolności sprzyja formowaniu przez osobę własnej tożsamości wyrażanej formułowanymi i zinterioryzowanymi odpowiedziami na pytania egzystencjalne oraz jasno zdefiniowanej hierarchii wartości. Właściwości te umożliwiają spójność postaw oraz względnie stały i przewidywalny sposób reagowania i zachowań, które dają człowiekowi poczucie osobistej samorealizacji (s. 13). Tłumaczy przy tym, że na charakter ludzkich zachowań znaczący wpływ wywierają zmiany zachodzące w sferze biologicznej, społecznej i poznawczej. Walorem tego rozdziału jest wskazanie na znaczenie szeroko rozumianej sfery poznawczej człowieka w osiąganiu dojrzałości, do jakiej dąży. Nie kwestionując takiego toku myślenia chciałbym zapytać, w jaki zakres zachodzących przemian Doktorantka wpisuje rozwój moralny, duchowy i religijny człowieka, na który skazuje przywołując między innymi: J. Mariańskiego, E. Gurbę i innych cytowanych przez siebie autorów (Chamberlain i Zika, Kie-sling i Sorrell)?

W drugim rozdziale autorka rozprawy skupiła się na wyjaśnieniach istotnych dla rozprawy terminów „wiedza” i „wiedza religijna”. Zwraca uwagę, że pojęcie „wiedza” jest naznaczone wieloznacznością (s. 34). To samo dotyczy terminu „wiedza religijna”, którą – w jej przekonaniu – można określić jako systematyzację religijnego języka wiary (s. 39). Samą wiedzę autorka rozprawy rozumie jako naukę, która jednak nie wyczerpuje wszystkich sposobów jej użycia i rozumienia (s. 36). Podkreśla, że to dzięki jej zdobywaniu człowiek jest w stanie choć po części zaspokajać swoje dążenia do „zrozumienia sensu istnienia, jego początków, celowości zarówno życia, jak i śmierci czy istnienia zła moralnego” (s. 37). Zauważa przy tym, że przy poszukiwaniu odpowiedzi na te pytania „rozum napotyka granicę epistemologiczną, której nie jest w stanie przekroczyć.” W takich momentach człowiek przekracza ową granicę wkraczając w przestrzeń rozumowania religijnego. (...) Owa przestrzeń i czerpana z niej wiedza stanowi rezultat kompilacyjnego poznania zarówno rozumowego, racjonalnego, jak i religijnego, gdzie autorytetem nadrzędnym jest Bóg. Wiedza religijna pozostaje komplementarnie połączona z poznaniem rozumowym” (s. 37).

W kolejnym trzecim rozdziale Doktorantka podjęła kwestie innowacyjności ze szczególnym zwróceniem uwagi na znaczenie posługiwania się innowacyjnymi metodami pracy w pedagogice, a dokładniej w dydaktyce. Poza przybliżeniem wprowadzanych w literaturze przedmiotu klasyfikacji zwróciła uwagę na stawiane przed nimi cele, które sprowadziła do „odnajdywania uczniowskich talentów i promowania ich tak, aby każdy mógł dostrzec własną

wyjatkowość w jakiejś dziedzinie”. Do tego wyjaśnienia dodaje, że talenty te należy nie tylko odkrywać, ale też kształtować (s. 66).

W następnym rozdziale (czwartym) Doktorantka przybliży charakterystykę wybranych przez siebie metod innowacyjnych: notowanie nieliniowe, mnemotechniki i przyspieszone czytanie oraz ich walory edukacyjne.

Na treść rozdziału piątego składa się przedstawienie przyjętych rozwiązań metodologicznych. Poza prezentacją głównego problemu badawczego oraz problemów szczegółowych Doktorantka przedstawia tok procedur badawczych, w tym zastosowane metody i techniki badawcze. Pominęła natomiast prezentację źródeł prowadzonych przez siebie badań. Na podstawie treści kolejnego rozdziału można się domyśleć, że są nimi materiały przeprowadzonych badań empirycznych. W rozdziale tym biorąc pod uwagę teologiczny aspekt rozprawy może warto więcej uwagi poświęcić objaśnieniu istoty edukacji religijnej, która zmierza do tego, by człowiek stawał się osobą bardziej dojrzałą w otaczającej go rzeczywistości.

Natomiast w rozdziale szóstym, zatytułowanym „Innowacyjność nauczania a poziom wiedzy religijnej. Analiza wyników badań własnych” autorka rozprawy prezentuje wyniki przeprowadzonych przez siebie badań empirycznych związanych z osiąganym poziomem wiedzy religijnej przy zastosowaniu wprowadzonych przez nią metod innowacyjnych.

W zakończeniu rozprawy Doktorantka powraca do postawionego przed badaniami celu, by stwierdzić, że zagadnienie implementacji do procesu dydaktycznego wspomnianych innowacyjnych technik nauczania znajdzie usankcjonowanie w przyroście wiedzy religijnej badanej młodzieży. Zauważa, że podjęte przez nią zagadnienie badawcze nie doczekało się jeszcze żadnego omówienia i weryfikacji zarówno w naukowej literaturze pedagogicznej jak i teologicznej w Polsce, a także w innych krajach (s. 178). W tych kontekstach autorka rozprawy wskazuje kolejne zakresy możliwych badań empirycznych zarysowanej problematyki, tym bardziej – jak zauważa – że w zaistniałej sytuacji badań „klasyczny eksperyment był niemożliwym do zrealizowania z przyczyn technicznych, wynikających z zasad funkcjonowania szkoły, które wykluczyły spełnienie pewnych istotnych z formalnego punktu widzenia kryteriów eksperymentu, tj. doboru losowego oraz ścisłej kontroli zmiennych. W przeprowadzonym quasi-eksperymentcie zrezygnowano także, zgodnie ze sztuką metodologiczną, z przeprowadzenia pre-testu, ograniczając się do post-testu po aplikacji bodźca eksperymentalnego w grupie kontrolnej i badawczej” (s. 124).

Przedłożoną strukturę rozprawy uważam za logiczną, czytelną i prezentującą kolejne czynności prowadzonego procesu badawczego. Sama rozprawa została napisana poprawnym i udokumentowanym przypisami językiem naukowym.

2. Ocena merytoryczna rozprawy

Posiadana przez człowieka wiedza sprzyja poznawaniu prawdy o świecie i o nim samym. Jej nabywanie ułatwia integralny rozwój osoby, w szczególności jej rozwój intelektualny, psychiczny, duchowy czy moralny, umożliwiający osiągnięcie dojrzałości. Wskazany przez Doktorantkę przedmiot badań, którym są „innowacje pedagogiczne oraz ich związek z poziomem wiedzy religijnej młodzieży licealnej” (s. 113), uświadamia doniosłość i znaczenie ludzkich działań w poszukiwaniu prawdy. Przyjmując, że takie poszukiwanie obejmuje różne zakresy ludzkiego życia, autorka ocenianej rozprawy zajęła się wiedzą religijną jako jednym z wielu wymiarów ułatwiających jej odnajdywanie. W przekonaniu Doktorantki posiadana wiedza nie tylko ułatwia nabywanie treści (definicji) religijnych, ale przede wszystkim pomaga w objaśnianiu w świetle religijnym historii życia człowieka, a nadto uruchamia nowe możliwości, dynamizm i perspektywę życia, przez co przyczynia się do jego osobowej i społecznej integracji.

Autorka dysertacji dopowiada, że wiedzę religijną z chrześcijańskiego punktu widzenia człowiek zdobywa korzystając z dwóch źródeł: naturalnego (intelekt, empiria) oraz nadnaturalnego (Boże Objawienie). Bez podważania znaczenia tych wyjaśnień odniosłem wrażenie, że dla Doktorantki (jako teologa) takie wyjaśnienie jest oczywiste i wystarczające. Osobiście uważam, że objaśnieniu tej kwestii warto poświęcić nieco więcej uwagi – choćby ze względu na interdyscyplinarność rozprawy, a co za tym idzie możliwość braku zrozumienia przez tych czytelników rozprawy, którzy nie zostali wprowadzeni w tajniki refleksji teologicznej nad przedstawianym zagadnieniem. Może też warto dopowiedzieć, że wiedza zdobywana przy pomocy każdego ze wspomnianych zakresów nie stoi w opozycji do drugiej formy, wręcz przeciwnie – ją uzupełnia ponieważ każda z nich ma własną przestrzeń, w której się realizuje.

Podobnie w kontekście objaśniania powiązań religii i wiedzy religijnej (2.3. Psychospołeczne uwarunkowania religii a wiedza religijna) może warto poszerzyć szeroko wyjaśnione z perspektywy psychologicznej zjawisko religii i religijności o wymiar teologiczny, którego mi zabrakło. Do takich wyjaśnień pomocny być „Leksykon religii” (red. F. Koenig i H. Waldenfels).

W przywołanych kontekstach badań autorka dysertacji podjęła próbę odpowiedzi na pytanie stanowiące problem rozprawy, w którym pyta o to, „czy istnieje różnica w poziomie wiedzy religijnej młodzieży licealnej po zastosowaniu metod innowacyjnych i metod tradycyjnych” (s. 114). Poza uzyskaniem odpowiedzi na to pytanie Doktorantka zamierzyła dokonać pomiaru (nawet jeśli nie był on pełnym) „różnicy w poziomie wiedzy religijnej młodzieży licealnej po zastosowaniu metod innowacyjnych oraz tradycyjnych” (s. 114). Cel ten został doprecyzowany

przez autorkę w rozdziale piątym przy opisie założeń prowadzonych badań. W tym kontekście Doktorantka wyjaśnia, że „celem badań opisanych w niniejszej dysertacji jest porównanie poziomu wiedzy religijnej przekazywanej za pomocą technik tradycyjnych – podawczych z technikami innowacyjnymi, takimi jak: przyspieszone czytanie, mnemotechniki oraz notowanie nieliniowe. Punkty styczne oraz rozbieżne pomiędzy badanymi obszarami mogą wskazywać na warunki progresji bądź regresji w obszarze wiedzy religijnej przekazywanej w prowadzonym badaniu” (s. 107). Chodzi więc o podjęcie prób opisu możliwości zwiększenia poziomu nabytej wiedzy religijnej przy zastosowaniu innowacyjnych narzędzi nauczania jak: mapa myśli, łańcuchowa metoda zapamiętywania, czy przyspieszonego czytania (s. 7).

Zastosowanie w procesach nauczania-uczenia się narzędzi innowacyjnych Doktorantka uważa za jedną z najbardziej interesujących i kreatywnych form ułatwiających myślenie synergiczne i wielokierunkowe. Uważa też, że posługiwanie się tymi narzędziami jest przydatne także dlatego, że jeśli nie wszyscy, to większość ludzi zmaga się z brakiem czasu, „a codzienność i towarzysząca jej akceleracja rozwoju we wszystkich dziedzinach obligują do szybkiego i trafnego rozwiązywania problemów, kreatywności, umiejętności zarządzania sobą w czasie, ale też zawiadywania zespołami czy projektami oraz wyznaczania i operatywnego i skutecznego realizowania celów” (s. 86-88).

Mając na uwadze nakreślony przez Doktorantkę cel badań, jakim jest opis znaczenia innowacyjności w nauczaniu służącym odkrywaniu i rozwijaniu w uczniach posiadanych talentów, nie sposób pominąć zawartego w tym stwierdzeniu postulatu, który w moim odczuciu skierowany został z jednej strony do nauczycieli, a z drugiej do środowisk akademickich. W przypadku nauczycieli dotyczy on uświadamiania sobie potrzeby korzystania z innowacyjnych metod nauczania w codziennych czynnościach edukacyjnych. Natomiast w odniesieniu do środowisk akademickich postuluje wypracowywanie i przekazywanie w toku procesów kształcenia studentom specjalności nauczycielskich nowych narzędzi wyzwalających w uczestnikach procesów edukacyjnych nowe aktywności. W podtekście Doktorantka przekazała też postulat podjęcia badań nad skutecznością oraz możliwościami zapoznawania zainteresowanych promowanymi w rozprawie narzędziami ułatwiającymi nauczanie. Można więc oczekiwać, że zrealizowane postulaty Doktorantki o korzystaniu w edukacji z nowatorskich metod nauczania-uczenia się wprawdzie nie będą prowadzić do rewolucji intelektualnej, jak uważa Doktorantka (s. 110), ale z całą pewnością przyczynią się do poszerzenia zakresów poznawczych ucznia i tym samym będą wspomagać jego rozwój zarówno w wymiarze indywidualnym jak i społecznym.

3. Ocena formalna rozprawy

Praca została napisana poprawnym językiem naukowym. Jej struktura jest logiczna, a stawiane tezy popierane odsyłaczami do bogatej literatury przedmiotu. Wydaje mi się, że rozprawa zyskałaby na przejrzystości, gdyby każdy z rozdziałów został zakończony podsumowaniem.

W toku lektury rozprawy odniosłem wrażenie, że jej autorka nie zawsze w sposób uzasadniony stosuje w tekście akapity. Wywołuje to wrażenia stawiania tez z pominięciem autorów, którzy w ten sposób myślą (bez podawania źródeł). Tak na przykład Doktorantka pisząc o roli i zadaniach okresu adolescencji (s. 14) nie podaje źródeł, na których opiera swe twierdzenia (akapit: „Rola i zadania warunkowane są ...”: s. 14); albo opisując charakterystyczne właściwości zdobywanej przez człowieka wiedzy, która winna odznaczać się trzema cechami, stwierdza, że „realizacja wszystkich trzech wymienionych kryteriów dokonuje się w wiedzy religijnej” (s. 35). Podobnie jest przy wyjaśnianiu relacji zachodzących między wiedzą i wiarą (s. 44). W kontekście tych twierdzeń można się domyślać, ale tylko domyślać, że właściwy przypis znajduje się w tekście kolejnego akapitu, jako że zazwyczaj zawiera on komentarz i podaje dalsze wyjaśnienia przywołanego wcześniej zagadnienia.

Ważne wyjaśnienia dotyczące znaczenia wiedzy religijnej autorka rozprawy przekazała w tekście paragrafu „2.4. Znaczenie wiedzy religijnej w wieku dorastania i jej znaczenie w procesie kształtowania religijności młodzieży”. Doceniając wagę przekazanych wyjaśnień chciałbym zapytać, czy w ostatnim akapicie ze strony 54 rozprawy, w którym mowa o tym, że „religijność autonomiczna pozostaje w bezpośredniej korelacji z percepcją treści religijnych (...)” nie pojawiło się nieporozumienie. W dalszej części tego akapitu (s. 55) czytamy: „W analizowanym okresie poszerzanie autonomii motywacyjnej znajduje swoją ekspresję w zmniejszaniu się instrumentalnego traktowania religii, która nabiera charakteru autotelicznego. Obraz Boga staje się antropomorficzny i sentymentalny”. Zaskoczyło mnie to ostatnie zdanie, bo z mojej wiedzy wynika, że w okresie osiągnięcia autonomii, o jakiej mowa, obraz Boga staje się coraz bardziej autonomiczny, a nie antropomorficzny. Akapit nie ma odsyłacza, więc nie mogłem sprawdzić poprawności tego twierdzenia. Proszę więc doktorantkę o wyjaśnienie mi tej kwestii. Chciałbym też Doktorantce zaproponować, by przed ewentualną publikacją rozprawy zastanowiła się, czy nie poszerzyć treść tego rozdziału o wyjaśnienia związane z pytaniami o czynniki, które sprzyjają osiągnięciu autentyczności religijnej oraz o rolę wiedzy religijnej w takim procesie.

Inna kwestia, na którą warto się zastanowić, dotyczy miejsca tekstu zawartego w paragrafie 5.1. „Uzasadnienie aktualności wyboru tematu oraz luka badawcza”. We wstępie do rozprawy Doktorantka pisze, że „problem stosowanych metod nauczania oraz popularyzacja metod

nowoczesnych są niezwykle istotne, z punktu widzenia indywidualnego oraz z perspektywy społecznej, a także z punktu widzenia rozwoju dziedziny naukowej, jaką jest pedagogika religii, ze względu na ciągły niedostatek wiedzy, jak i badań odnoszących się do przedmiotowych zagadnień analizowanych i empirycznie zweryfikowanych na poczet niniejszej dysertacji” (s. 5). Natomiast uzasadnienie potrzeby stosowania „nowoczesnych” metod w edukacji Doktorantka podaje dopiero w rozdziale metodologicznym w paragrafie 5.1. „Uzasadnienie aktualności wyboru tematu oraz luka badawcza”. Wobec takiej konstrukcji rozprawy chciałbym zapytać, czy patrząc na swój wywód nie uważa, że przenosząc podane w tym paragrafie (5.1.) uzasadnienia do wstępu rozprawy ułatwiłaby czytelnikowi lepszą orientację w badanym zagadnieniu?

Powyższe uwagi są subiektywne. Nie podważają też naukowego waloru rozprawy, dlatego też autorka dysertacji nie musi z nimi się godzić. Podzieliłem się nimi z Doktorantką celem nadania rozprawie, w moim przekonaniu, jeszcze większej wyrazistości.

4. Wkład autorki rozprawy w procesy kształcenia

- Podejmując zagadnienie skuteczności procesów nauczania – uczenia się zwróciła uwagę na znaczenie poszukiwań nowych form skutecznego przyswajania wiedzy przy pomocy nowych metod aktywizujących pracę ucznia;
- Przeprowadzone i opisane badania mają wymiar interdyscyplinarny. Wprawdzie Doktorantka bada możliwości przyswajania wiedzy religijnej, ale w rzeczywistości badane zjawisko dotyczy każdego odcinka zdobywanej wiedzy;
- Opisuje innowacyjne metody nauczania;
- Inspiruje środowiska akademickie do wypracowania nowych metod aktywizujących osoby uczące się oraz do podejmowania prac badawczych nad ich skutecznością w konkretnych warunkach pracy;
- Wskazuje na potrzebę doksztalcenia nauczycieli w zakresie poznawania nowych metod aktywizujących ucznia do samodzielnej pracy:

5. Wnioski

W podsumowaniu przedłożonej recenzji rozprawy doktorskiej p. mgr lic. Dominiki MUNKO stwierdzam, że postawiony problem badawczy został w rozprawie poprawnie rozwiązany. Wkładem Doktorantki w rozwój nauki jest przede wszystkim to, że potwierdziła wartość i znaczenie metod innowacyjnych dla procesów nauczania – uczenia się. Wprawdzie badaniami objęła grupę młodzieży licealnej, u której badała możliwości przyswajania wyłącznie

wiedzy religijnej, to jednak wyprowadzane przez nią wnioski zdają się mieć wymiar uniwersalny zarówno w przypadku adresatów pracujących wskazanymi metodami, jak też zakresu przekazywanej im wiedzy (chodzi nie tylko o przekaz wiedzy religijnej). To z kolei pozwala mi stwierdzić, że przedłożona do oceny rozprawa doktorska p. mgr lic. Dominiki MUNKO spełnia wszystkie warunki określone w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r., a także Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 r., poz. 1789) w zw. z art. 179 ust. 2 i 3 oraz Ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające Ustawę - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r, poz. 1669). Na tej podstawie wnoszę do Rady Naukowej Instytutu Nauk Teologicznych Uniwersytetu Szczecińskiego o kontynuowanie procedur związanych z postępowaniem nadania p. mgr lic. Dominice Muńko stopnia naukowego doktora.

Kraków, 15.12. 2022r.